

Sicistânî'nin genel olarak İslâm düşün- cesine, özellikle de İsmâilî düşüncesi- ne olan katkılarını tam anlamıyla tesbit edebilmek için çok sayıdaki eserinin neş- redilmesi gerekmektedir. Mevcut bilgi- lere göre İsmâilî çevreye Yeni Eflâtuncu felsefenin sokulması genellikle hocası Neseî'ye atfedilir. Neseî, Yeni Eflâtun- culuğu *el-Maḥşûl* adlı eseriyle İsmâilî akîdesine uyguladığı zaman çok sert tep- kilerle karşılaşmış ve ciddi tartışma- rın ortaya çıkmasına sebep olmuştu. Çağdaşı ve Rey başdâisi olan Ebû Hâ- tim er-Râzî, *el-Maḥşûl*'deki hataları dü- zeltmek için *el-İslâḥ* adını verdiği ese- rini yazınca Ebû Ya'kûb da *en-Nuṣra* adlı kitabıyla hocasını destekleyip Râzî' yi eleştirdi. Daha sonra talebesi Hamî- düddin el-Kirmânî, *er-Riyâz fi'l-ḥukm beyne's-şeyḥayn* adını verdiği eserinde önceki üç kitap arasında bir denge kur- maya çalıştı. Bu bakımdan Neseî'nin *el-Maḥşûl*'ünün uzun ömürlü olmamasına karşılık Ebû Ya'kûb'un eserleri, İsmâilîler arasında Yeni Eflâtuncu geleneğin tek- rar ortaya konması hususunda en de- ğerli kaynak özelliğini kazandı. İsmâilî- ler'in varlıkla ilgili hiyerarşik izah tarz- larının Sicistânî tarafından ortaya ko- nulduğu söylenebilir. Eserlerindeki hâ- kim unsur İsmâilî itikadının doğruluğu- nu ispatlamaktan ibarettir. Bunu yap- abilmek için gerektiğinde süre başların- daki harfleri, âyetlerdeki çeşitli kelime- leri, namaz, oruç, zekât ve benzeri kav- ramları geniş bir te'vil anlayışıyla açık- lama yoluna girmiştir. Öyle anlaşıyor ki İsmâilî doktrininin özelliklerinden olan ve günümüze kadar gelen ilk bâtinî te'- villerin önemli bir kısmı Ebû Ya'kûb es- Sicistânî tarafından yapılmıştır. Çalışma- ları onu, İsmâilî teolojisinin ve İslâm fel- sefesi bünyesindeki Yeni Eflâtunculuk akımının önemli bir şahsiyeti haline ge- tirmiştir.

Allah'ın, mahiyeti itibariyle hiçbir şe- kilde bilinemez ve vasıflandırılmaz tek mutlak varlık olduğu (*Kitâbü'l-İftihâr*, s. 25) görüşünü benimseyen Ebû Ya'kûb'a göre yaratma, tamamen zaman dışında gerçekleşen ve ebedî olan "ibdâ", ru- hun yaratılması gibi zaman dışında, fa- kat zamanla ilgisi bulunan "inbiâs" ve tamamen zaman içinde gerçekleşip fi- zik âleme gelmeye vesile olan "tekvin" olmak üzere üç seviyede cereyan eder. Onun düşüncesinde idrak edilen haki- kat, ilki Yeni Eflâtunculuk'tan alınan Al- lah, akıl, nefis, tabiat ve daha aşağı un- surları ihtiva eden, ikincisi de bu birin-

ciyle iç içe girmiş, özellikle İsmâilî kay- naklı kurallar olmak üzere iki safhada düzenlenmiştir. İkinci safha bir yandan Cebraîl, Mikâil ve İsrâfîl'in lakapları olan Ced, Feth ve Hayal (bu konuda geniş bil- gi için bk. *Kitâbü'l-İftihâr*, s. 43-46) gibi mânevî unsurlar, diğer taraftan şeriat sahibi peygamberler ve imamlar olmak üzere iki asla dayanır. İnsanlar ancak peygamberlerden elde ettikleri gerçek- ler sayesinde kurtuluşa erebilirler. Kur- tuluşa ulaştıran gerçek bilgi ve insanla- rın bu bilgiyi idrak eden ruhî muhtevası ebedidir.

Eserleri. Ebû Ya'kûb es-Sicistânî bir- kaç Farsça, çoğu Arapça olan birçok eser kaleme almıştır. Birünî, Bağdâdî, Nâsır-ı Hüsrev ve Muhammed b. Hasan ed-Dey- lemî gibi müellifler onun kitaplarından bahsetmişlerdir. Günümüze ulaşan ve ço- ğu İsmâilî akîdesiyle ilgili olan kitapla- rının bazıları şunlardır: 1. *İşbâtü'n-nü- būvve* (*Kitâbü İşbâtü'n-nübü'ât*). Beşe- rin ulaşabileceği en yüksek mertebe ola- rak ele alınan nübüvvetin ispatından son- ra imâmetin gerekliliğini konu edinen eser, Ârif Tâmir tarafından Kahire ve Kampala'da bulunan iki nüshası esas alınarak neşredilmiştir (Beyrut 1982). 2. *Risâletü tuḥfeti'l-müstecîbîn*. Allah'ın isimlerinden olan bârî ile emir, kelime, sâbık, tâlî, heyûlâ, nefis, arş, kader gibi konulardan bahseden bu risâleyi de Ârif Tâmir yayımlamıştır (*el-Meşîk*, sy. 2, s. 138-146). 3. *el-Mevâzîn*. Allah'ın bilin- mesi, tevhid, teşbih ve ta'tilin nefyi, akıl, nâtik, esas, imam, hüccet ve dâî gibi mezhebî kavramların ele alındığı on do- kuz bölüm ihtiva eder (Ivanow, *Isma'ili Literature*, s. 27-28). 4. *el-Yendâbî*. Allah, akıl, nefis, eflâk, cennet, cehennem ve melekler gibi kırk ruhanî meseleyi konu edinen bu eser Mustafa Gâlib tarafın- dan neşredilmiş (Beyrut 1965), Henry E. Corbin tarafından Fransızca'ya çevri- rek *Trilogie ismaélienne* adıyla yayım- lanmıştır (Paris/Tahran 1961). 5. *Keşfü'l-maḥcûb*. Muhtemelen aslı Arapça iken Farsça'ya çevrilen bu eseri Henry Cor- bin, Tahran'da Seyyid Nasrullah Tekavî Kütüphanesi'nde bulunan en eski nü- shasına dayanarak dipnotlar, yorumlar ve indeks ilâvesiyle neşretmiştir (Tah- ran 1949). 6. *Kitâbü'l-İftihâr*. Tevhid, ri- sâlet, vesâyet, imâmet, kıyâmet, diril- me, sevap, ceza, namaz, oruç, zekât ve hac gibi on yedi konuyu ele alıp işleyen bu eser Mustafa Gâlib tarafından ya- yımlanmıştır (Beyrut, ts.). 7. *el-Mebde' ve'l-me'âd*. Üç bölümden oluşan akai-

de dair bir risâledir. 8. *Süllemü'n-ne- cât*. Kur'an'daki itikadî konuları işleyen eserin son kısmı eksiktir (son iki eser için bk. Ivanow, *Isma'ili Literature*, s. 28, 29). 9. *el-Mekâlîd*. Allah'ın varlığı, O'nun hiç- bir şeye benzemediği, ezel, sâbık, nefis, kelime, heyûlâ, tenzil, te'vil, Rûhulkud- s, âlem, varlık, tabiat, zaman, felek, nefh, kıyâmet gibi yetmiş konuyu ve kav- ramı ele alıp işleyen hacimli bir eser olup bir nüshası Hindistan'ın Sûret şehrinde Hamdânî koleksiyonu içinde bulunmak- tadır (geniş bir tanıtımı için bk. Poonawa- la, *Essays on Islamic Civilization*, s. 275-283; Ebû Ya'kûb'un eserlerinin geniş bir listesi için bk. Ivanow, *Isma'ili Literature*, s. 27-31; Poonawala, *Biobibliography of Isma'ili Literature*, s. 85-90).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ya'kûb es-Sicistânî, *Risâletü tuḥfeti'l-müstecîbîn* (nşr. Ârif Tâmir, *el-Meşîk* içinde), sy. 2, Beyrut 1967, s. 138-146; ayrıca bk. nâsi- rin mukaddimesi, a.e., s. 136-137; a.mlf., *Ki- tâbü İşbâtü'n-nübü'ât* (nşr. Ârif Tâmir), Beyrut 1982, nâşirin mukaddimesi; a.mlf., *Keşfü'l-maḥ- cûb* (nşr. H. Corbin), Tahran 1988, nâşirin mu- kaddimesi, s. 5-25; a.mlf., *Kitâbü'l-İftihâr* (nşr. Mustafa Gâlib), Beyrut, ts. (Dârü'l-Endelüs), s. 25, 43-46, 82, 111; Birünî, *Taḥkîku mâ li'l-Hind*, Beyrut 1403/1983, s. 48; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 283; Deylemî, *Mezhe- bû'l-Bâtiniyye*, s. 43, 48-53; İsmâil b. Abdür- resûl el-Uceynî, *Fehresetü'l-kütüb ve'r-resa'il* (nşr. Ali Naki Münzevî), Tahran 1344 hş./1966, s. 140-144; W. Ivanow, *A Guide to Isma'ili Lite- rature*, London 1933, s. 33-35; a.mlf., *Isma'ili Literature*, Tahran 1963, s. 27-30; Abdurrah- man Bedevî, *Mezâhibü'l-İslâmiyyîn*, Beyrut 1973, II, 193-196; Ismail K. Poonawala, "Al- Sijistani and his Kitab al-Maḥâlî", *Essays on Islamic Civilization*, Leiden 1976, s. 274-283; a.mlf., *Biobibliography of Isma'ili Lite- rature* (ed. T. Joseph), California 1977, s. 82-90; Mustafa Gâlib, *Târḥu'd-da'veti'l-İsmâ'iliyye*, Beyrut 1979, s. 173-174; Hasan İbrâhim Ha- san, *Târḥu'd-devleti'l-Fâtîmiyye*, Kahire 1981, s. 472-474; Safâ, *Edebiyyât*, I, 253; S. M. Stern, "Abû Ya'kûb al-Sidjî", *El²* (İng.), I, 160; P. E. Walker, "Abû Ya'qûb Sejestânî", *Elr*, I, 396-398.

AVNİ İLHAN

EBÜ YA' LÂ el-FERRÂ

(أبو يعلى الفراء)

Ebû Ya'lâ Muhammed b. el-Hüseyn
b. Muhammed b. Halef el-Ferrâ'
(ö. 458/1066)

Tanınmış Hanbelî hukukçusu,
kelâm âlimi, muhaddis ve müfessir.

27 (veya 28) Muharrem 380 (26 veya 27 Nisan 990) tarihinde Bağdat'ta doğ- du. Babası Hanefî mezhebine mensup fakih ve muhaddis, anne tarafından de-

desi Ebü'l-Kâsım İbn Hanîfâ muhaddis, ağabeyi Ebü Hâzim de Mu'tezile mezhebine meyyal bir muhaddisti. Küçük yaşta hadis okumaya başladı. Başta desesi İbn Hanîfâ, Hâkim en-Nîsâbü'rî ve İbn Ebü'l-Fevâris olmak üzere Ebü'l-Kâsım es-Saydelânî, Ümmü'l-Feth Emetü's-Selâm el-Bağdâdiyye, Ebü'l-Kâsım İbn Habbâbe, Ebü Abdullah İbnü'l-Bağdâdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ma'rûf el-Bezzâz, Ebü'l-Hasan es-Sükkerî, Ebü'l-Hasan Ali b. Ahmed el-Hammâmî gibi birçok muhaddisten hadis dinledi. Ayrıca ilim tahsili için gittiği Mekke, Dimaşk ve Halep'te Ebü Nasr es-Sicî' ve Abdurrahman b. Ebü Nasr gibi hadisçilerden dersler aldı.

Hanbelî fıkına temayülü, on yaşında iken babasını kaybetmesiyle başladı. İbn Müfriha adlı bir âlimden Hırakî'nin *el-Muhtaşar*'ından bazı bölümler okuyan Ebü Ya'lâ, hocasının yönlendirmesiyle meşhur Hanbelî hukukçusu İbn Hâmid'den fıkıh dersleri alarak bu mezhebi benimsedi. 402'de (1012) çıktığı hac yolculuğu sırasında kendisini vekil bırakan hocası İbn Hâmid'in ölümünden sonra (ö. 403/1012) onun meclisinde öğretime ve fetva vermeye başladı. 414 (1024) yılında hacca gitti. Dönüşünde yine ders vermeyi sürdürdü; aynı zamanda fıkıh, usûl-i fıkıh, kelâm, ilm-i hilâf, tefsir gibi çeşitli ilim dallarında eserler telif etti.

Zamanla hadis alanında da uzmanlaşan Ebü Ya'lâ, cuma namazından sonra Mansûr Camii'nde Ahmed b. Hanbel'in oğlu Abdullah'ın minberinde hadis dersleri verir, devlet adamları ve meşhur âlimlerin de katıldığı ders halkasında büyük bir izdiham olurdu. Birçok rivayeti bulunan Ebü Ya'lâ, Hatîb el-Bağdâdî'ye göre *sika** bir râviydi. Safedî ise hadis metin ve senedlerindeki illetler hususunda mahareti bulunmadığını, usul ve fûrû meselelerinde delil olarak birçok *vâhî** hadis kullandığını belirtmektedir (*el-Vâft*, III, 8). Zehebî'nin kanaati de bu yöndedir (*A'âmû'n-nûbelâ**, XVIII, 90). Hadis alanındaki görüşleri Ebü'l-Feroc İbnü'l-Cevzî'nin *Şaydû'l-hâtır*'ı, Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'in *el-Bâ'isü'l-ḥaşîs*'i, Sü-yûtî'nin *Tedribü'r-râvî*'si gibi çeşitli eserlerde ictibas edilmiştir.

Yetiştirdiği talebeler arasında, hadis sahasında oğulları Ebü'l-Kâsım Ubeydullah ve *Ṭabaḳâtü'l-Ḥanâbile* müellifi Ebü'l-Hüseyn Muhammed ile Hatîb el-Bağdâdî, Hibetullah b. Abdülvâris eş-Şî-râzî, Ebü'l-Fazl İbn Hayrûn, Ebü'l-Hasan

İbn Rıdvân, Ali b. Muhammed ed-Dâmegânî, Muhammed b. Ahmed eş-Şâfî; fıkıh sahasında ise Ebü'l-Vefâ İbn Akıl, Kelvezânî, İbnü'l-Bennâ el-Bağdâdî, Ebü Muhammed Rızkullah b. Abdülvehhâb et-Temîmî gibi birçok âlim vardır.

Ebü Ya'lâ, 421 (1030) veya 422 (1031) yılında Kādîlkudât Ebü Abdullah İbn Mâkûlâ'nın yanında şahitlik (noterlik) yapması yönündeki ilk teklifi reddetti. Ancak 428'den (1037) sonra ısrarla tekrarlanan ikinci teklifi geri çeviremedi. Kâim-Biemrillâh, İbn Mâkûlâ'nın ölümü üzerine (447/1055) boşalan Dârülhilâfe ve Harim kadılığı görevini son derece güven ve saygı duyduğu Ebü Ya'lâ'ya teklif etti. Önce olumsuz cevap veren Ebü Ya'lâ, ısrarlar üzerine tören alaylarına, sultanı karşılama merasimlerine katılmamak, saraya çıkmamak, sorumlusu olduğu Nehrûlmualâ ve Bâbülec'deki kaza merkezlerine de ayda birer gün gitmek şartıyla bu görevi kabul etti. Aslında Harim kadılığına Ebü't-Tayyib et-Taberî gibi değerli bir âlimin adaylığı söz konusu iken Kâim-Biemrillâh Ebü Ya'lâ'ya tercih etti. Ardından Harim kadılığına Harran ve Hulvân kadılığı da eklendi. Daha sonra Bâbülec'e Cîrî'yi tayin eden Ebü Ya'lâ, onun bazı hatalarını görünce kendisini azlederek nikâh ve borç akidleriyle ilgili davalara bakmak üzere talebesi Ebü Ali Ya'kûb'u görevlendirdi. Burada ki akarla ilgili davalar için Ebü Abdullah İbnü'l-Bakkâl'ı, Dârülhilâfe ve Nehrûlmualâ'ya ise Ebü'l-Hasan es-Sîbî'yi nâib tayin etti. Bütün bu görevleri ömrünün sonuna kadar sürdüren Ebü Ya'lâ ilmi ehliyeti, sağlam şahsiyeti ve titiz hizmet anlayışıyla halifenin sürekli artan güven ve iltifatına mazhar oldu.

19 Ramazan 458 (14 Ağustos 1066) tarihinde vefat eden Ebü Ya'lâ'nın cenaze namazını Mansûr Camii'nde oğlu Ebü'l-Kâsım Ubeydullah kıldırdı ve cenazesi Bâbü Harb Mezarlığı'nda Ahmed b. Hanbel'in kabrinin yakınına defnedildi.

Hanbelî fıkında otorite olan Ebü Ya'lâ, mezhep taassubuna kapılmayarak gerektiğinde mezhep imamının görüşlerine aykırı bazı ictihadlarda bulunan bir âlimdir. Ahmed b. Hanbel'in ictihad metodunu (usul) benimsemiş olması, fûrû ile ilgili meselelerde bulduğu farklı delilleri değerlendirerek müstakil ictihadlar yapmaktan onu alıkoymamıştır. Özellikle Şâfiîler başta olmak üzere zaman zaman diğer mezhep mensuplarının görüşlerine itibar ettiği de olmuş-

tur. Ebü Ya'lâ, İbn Akıl, İbn Kayyim ve Takıyyüddin İbn Teymiyye gibi mezhep âlimleri tarafından mutlak müctehid olarak vasıflandırılmıştır. Onun yolunda giden İbn Akıl, Kelvezânî ve Şerîf Ebü Ca'fer gibi talebeleri o dönemde kapanmaya başladığına inanılan ictihad kapısının mutlak olarak açılması gerektiğini savunma cesaretini göstermişlerdir.

Ebü Ya'lâ ayrıca tefsir ve kırâat-i aşereyi de iyi bilirdi. Ebü'l-Feroc İbnü'l-Cevzî'nin *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*'i gibi bazı eserlerde özellikle ahkâm âyetleriyle ilgili olmak üzere Ebü Ya'lâ'nın tefsirlerinden birçok alıntı bulunmaktadır. Tefsir sahasındaki eserlerinin en önemli özelliği, iyi bir hukukçu ve kelâm âlimi olmasının da etkisiyle akaid ve ahkâm âyetlerinin tefsirine büyük önem vermesidir. Ayrıca İsrâiliyat'tan uzak durmaya ve zâhiren çelişkili gibi görünen âyetleri telif etmeye çalışması da diğer özellikleri arasındadır (tefsir sahasındaki bazı görüşleri için bk. M. A. Ebü Fâris , s. 109-129).

Kâim-Biemrillâh'ın kadılık teklifini kabul etmeden önce ileri sürdüğü şartlardan da anlaşılacağı gibi şahsiyetli bir âlim olan Ebü Ya'lâ ilmi yanında zühd ve takvâsıyla da şöhrat bulmuştur (bu husustaki menkıbeleriyle ilgili olarak bk. İbn Ebü Ya'lâ, II, 222-230). Zalim devlet adamlarının meclislerinde bulunmaz, idarecilerin hediyelerini kabul etmez, dünyalığa fazla önem vermezdi. Emir bi'l-ma'rûf ve nehiy ani'l-münkerden geri kalmayan Ebü Ya'lâ ilmiyle amel etmeye büyük gayret gösterir, bid'atlarla mücadele ederdi. Emevî hânedanını devirecek iktidara gelen ve Endülüs Emevîleriyle ilişkileri hiç de iyi olmayan Abbâsîler'in idaresi altında yaşamasına rağmen *Tebri'etü Mu'âviye* adlı bir eser yazacak kadar ilmi cesaret gösterebilmiş olması da ayrıca zikre değer bir vasfıdır. Talebelerine sadece ilmiyle değil zühd ve takvâsıyla da örnek olmuştur. Biri Şâfiî, diğeri Hanefî mezhebine mensup İbn Mâkûlâ ve Dâmegânî gibi kadılar, doğru sözlülüğünden emin oldukları Ebü Ya'lâ'nın kendi yanlarında şahitlik yapması için ısrar etmiş, hatta tekliflerini geri çevirmemesi için itibar sahibi araçlardan yardım talebinde bulunmuşlardır.

Eserleri. Fıkıh, usûl-i fıkıh, ilm-i hilâf, tevhid, tefsir gibi çeşitli ilim dallarında altmış civarında eser kaleme aldığı belirtilen Ebü Ya'lâ'nın günümüze ulaşan eserleri şunlardır: 1. *el-Aḥkâmü's-sul-*

ḫāniyye*. Devletin esas teşkilât ve idaresiyle ilgili fikhî ahkâmı bir araya toplayan bu kitap en meşhur eseri olup Muhammed Hâmid el-Fikî tarafından neşredilmiş (Kahire 1357/1938), daha sonra da bu neşrin çeşitli ofset baskıları yapılmıştır (meselâ Beyrut 1983). 2. *et-Ta'îl-ku'l-kebir fi'l-mesâ'il-i-ḫilâfiyye beyne'l-e'imme*. İlm-i hilâfla ilgili bir eserdir. Ele aldığı meselelerde önce Ahmed b. Hanbel ve talebelerinin iticihadlarıyla diğer mezheplerden paralel görüşleri ortaya koyduktan sonra muhalif fikirlerle geçmektedir. Daha sonra ayrıntılı bir şekilde sunduğu Hanbelîler'in delilleriyle kısmen aktardığı muhaliflerinin delilleri arasında karşılaştırma yaparak genellikle kendi mezhebine ait olanları savunmaktadır. On bir cilt olduğu kaydedilen eserin İstanbul'da Millet Kütüphanesi'nde (Feyzullah Efendi, nr. 695) ve Kahire'de Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Fikhü'l-Hanbelî, nr. 140) hac ve alışveriş konularını ihtiva eden IV. cildinin birer nüshası ile Câmîatü'd-düvelî'l-Arabiyye Ma'hedü'l-mahtûtât'ta (İhtilâfû'l-fukahâ, nr. 18) bunun bir kopyası mevcuttur. 3. *Kitâbü'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn*. Fûrû-i fikh, usûl-i fikh ve akaid olmak üzere üç cüzden oluşmaktadır. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde (III. Ahmed, nr. 1121) bir nüshası bulunan eserin fûrû-i fikhla ilgili kısmı, Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim tarafından *el-Mesâ'ilü'l-fikhiyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn* adıyla üç cilt halinde neşredilmiştir (Riyad 1985). Yirmi altı bölümden oluşan bu cüzde çeşitli fikhî meselelere dair Ahmed b. Hanbel'den gelen farklı rivayetler değerlendirilmektedir. Müellif, derlediği bu rivayetlerin sıhhat derecesini ve ilgili görüşlerin İbn Hanbel'e ait olup olmadıklarını tartışmakta, bunlar arasında Kur'an ve Sünnet'ten tesbit ettiği çeşitli delillere uyan görüşleri tercih etmektedir. Eserin usûl-i fikhla ilgili bölümü de aynı kişi tarafından *el-Mesâ'ilü'l-uşûliyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn* adıyla yayımlanmıştır (Riyad 1985). 4. *el-Câmi'u's-şâgîr*. Hanbelî fikhıyla ilgili bir eser olup Küveyt'te Vizâretü'l-evkâf'ta bir nüshası vardır. 5. *Şerḫu Muḫtaşarı'l-Ḥurâkî*. Hırakî'nin *el-Muḫtaşar* adlı fıkha dair eserinin şerhi olup tamamı altmış dört bölümden meydana gelmektedir. *el-Muḫtaşar*'ın önemli şerhlerinden biri olan eserin Dimaşk Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de iki ciltlik bir nüshası-

nın II. (nr. 57) ve üç ciltlik bir başka nüshasının III. cildinin (nr. 58) yazmaları mevcuttur. 6. *el-'Udde* fi uşûli'l-fikh*. Hanbelî usûl-i fikhına dair temel kaynaklardan biri olup aynı zamanda bugüne ulaşan ilk Hanbelî fikh usulü kitabı sayılmaktadır. Eser Ahmed Ali el-Mübârekî tarafından neşredilmiştir (I-III, Beyrut 1980; I-V, Riyad 1414/1993, 3. bs.). Müellif eserini *el-'Udde* adıyla ihtisar etmiş, ancak bu eser günümüze ulaşmamıştır. 7. *el-Kifâye fi uşûli'l-fikh*. Beş ciltlik bir eserdir. Dârü'l-kütübî'l-Misriyye'de (Usûlû'l-fikh, nr. 365) IV. cildinin yazma bir nüshası ile Câmîatü'd-düvelî'l-Arabiyye Ma'hedü'l-mahtûtât'ta (Usûlû'l-fikh, nr. 90) bunun bir kopyası bulunmaktadır. Bu cilt, "Kitâbü'r-Rehn" ile başlayıp "Kitâbü'l-Müsâkât" ile sona eren on bir bölümden oluşmaktadır. Müellif bu eserini *Muḫtaşarü'l-Kifâye* adıyla ihtisar etmişse de bu muhtasar günümüze ulaşmamıştır. 8. *el-Emr bi'l-ma'rûf ve'n-nehî 'anil-münker*. Yirmi dokuz fasıldan ibaret olup Dimaşk Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlı mecmuanın (nr. 42) 96-125 varakları arasında bir nüshası mevcuttur. 9. *Mesâ'ilü'l-îmân*. İman meseleleriyle ilgili dokuz soruya verilen cevaplardan oluşmaktadır. Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de kayıtlı mecmuanın (nr. 42) 63-95 varakları arasında bir nüshası bulunan eser Mes'ûd b. Abdülazîz el-Halef tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Riyad 1410/1990). 10. *Muḫtaşarü'l-Mu'temed fi uşûli'd-dîn*. Kelâm ilmine dair olup kendisine nisbet edilen *el-Mu'temed* adlı eserin muhtasarıdır. Eserde, "Babam İmam Ebû Ya'lâ son olarak bu görüşü tercih etti" tarzında bazı ifadelerin yer alması, onun Ebû Ya'lâ el-Ferrâ'ya aidiyetini şüpheli hale getirmekte ve Ebû Ya'lâ es-Sagîr olarak da tanınan (Abdülkâdir Bedrân, s. 210) oğlu Ebû Hâzîm el-Ferrâ'ya ait olması ihtimalini akla getirmektedir. Ancak eserin Ebû Ya'lâ el-Ferrâ tarafından telif edildiği hususunda ittifak vardır. Ayrıca bu tür ifadeleri, eserin Ebû Hâzîm tarafından istinsah edilmiş olması ile açıklamak da mümkündür. Uzunca bir mukaddime ile on babdan oluşan ve Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye'de (Tevhîd, nr. 45) yazma bir nüshası bulunan eseri Vedî Zeydân Haddâd *el-Mu'temed fi uşûli'd-dîn* adıyla neşretmiştir (Beyrut 1972, 1974). 11. *Kitâbü'l-Müfredât*. Diğer kaynaklarda adı geçmeyen eserin bir nüshası Brockelmann tarafından zikredilmektedir (GAL Suppl, I, 686).

Ebû Ya'lâ'nın kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Aḥkâmü'l-Kur'ân*, *İzâḥu'l-beyân*, *el-Kelâm fi ḥurûfi'l-mu'cem ve'l-kaḫ'ala ḥulûdî'l-küffâr fi'n-nâr*, *el-Mücerred fi'l-mezheb*, *'Uyûnû'l-mesâ'il*, *İbtâilü'l-ḫiyel*, *Şerḫu'l-Mühezzeb*, *Şürûtu ehli'z-zimme*, *el-Kelâm fi'l-istivâ*, *Erba'a muḫaddimât fi uşûli'd-diyânât*, *er-Red 'ale'l-Eş'ariyye*, *er-Red 'ale'l-Kerâmîyye*, *er-Red 'ale'l-Bâtıniyye*, *er-Red 'ala İbnî'l-Lebbân*, *İbtâilü't-te'vîlât li-aḥbârî's-sıfât*, *Muḫtaşaru İbtâilü't-te'vîlât*, *İşbâtü imâmeti'l-ḥulefâ'il-erba'a*, *er-Risâle ilâ imâmî'l-vakt*, *Fezâ'ilü Ahmed*, *Muḫaddime fi'l-edeb*, *Kitâbü'l-Ṭib*, *Kitâbü'l-Libâs*, *et-Tevekkül*, *Ẓemmü'l-ğınâ*, *Tafzîlû'l-fakr 'ale'l-ğınâ* (eserlerinin bir listesi için bk. Ebû Fâris, s. 245-248).

BİBLİYOGRAFYA :

Ebû Ya'lâ el-Ferrâ, *el-Aḥkâmü's-sultâniyye* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Beyrut 1403/1983, nâşirin mukaddimesi, s. 11-18; a.mlf., *el-Mesâ'ilü'l-fikhiyye min Kitâbi'r-Rivâyeteyn ve'l-vecheyn* (nşr. Abdülkerîm b. Muhammed el-Lâhim), Riyad 1405/1985, nâşirin mukaddimesi, I, 5-30; a.mlf., *el-Mu'temed fi uşûli'd-dîn* (nşr. Vedî Zeydân Haddâd), Beyrut 1974, nâşirin İngilizce girişi, s. 13-28; Hatîb, *Târîḫü Bağdâd*, II, 256; İbn Ebû Ya'lâ, *Ṭabakâtü'l-Ḥanâbile*, II, 193-230; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 246; İbn Asâkir, *Târîḫü Dimaşk*, XV, 259-260; İbnü'l-Cevzî, *Zâdû'l-mesîr*, tür.yer.; a.mlf., *el-Muntazam*, VIII, 343-344; IX, 4; İbnü'l-Esir, *el-Lübâb*, II, 413-414; a.mlf., *el-Kâmil*, X, 52; İbn Teymiyye, *Mecmû'atü'r-resâ'il*, Kahire 1323, I, 445; Zehebi, *A'lâmü'n-nübe'lâ*, XVIII, 89-92; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 267-270; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmü'l-muvakkı'în*, IV, 212; Safedî, *el-Vâfi*, III, 7-8; Sübkî, *Ṭabakât*, VI, 123, 163; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, IX, 460; XII, 94-95; Ali b. Süleyman el-Merdâvî, *el-İnşâf fi ma'rifeti'r-râciḥ mine'l-ḫilâf* (nşr. Muhammed Hâmid el-Fikî), Beyrut 1378/1958, XII, 46, 48, 259-260; Uleymî, *el-Menhecû'l-aḥmed* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Beyrut 1403/1983, II, 128-142; *Keşfü'z-zunûn*, I, 19, 564, 571; II, 1416, 1421, 1433, 1498, 1593, 1668, 1732; Abdülkâdir Bedrân, *el-Medḥal ilâ mezhebi'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, Dimaşk 1919, s. 40-41, 210, 216, 231, 241; Brockelmann, *GAL*, I, 502; *Suppl.*, I, 311, 686; Sezgin, *GAS*, I, 513; Münecid, *Mu'cem*, IV, 38; V, 38; a.mlf., *Fihri'sü'l-maḫṫûṭât il-'Arabiyye fi mektebeti Ferrâc Selâtyân*, Beyrut 1965, s. 81; Âyide İbrâhim Nasîr, *el-Kütübü'l-'Arabiyye'lletî nüşiiret fi Mısr beyne 'amey 1926-1940*, Kahire 1980, s. 57; M. Abdülkâdir Ebû Fâris, *el-Kâdi Ebû Ya'lâ el-Ferrâ ve kitâbü'l-ahkâmü's-sultâniyye*, Beyrut 1403/1983; Abdullah es-Sübe'î, *ed-Dürü'l-münâddâd fi esmâ'i kütübî mezhebi'l-İmâm Ahmed* (nşr. Câsim el-Devserî), Beyrut 1410/1990, s. 19-20; G. Lecomte, "Abû Ya'lâ İbn al-Farrâ", *Kitâb al-Mu'tamad fi uşûl al-dîn*, *Arabica*, XXII/1, Leiden 1976, s. 93; H. Laoust, "Ibn al-Farrâ", *Et*² (İng.), III, 765-766. CENGİZ KALLEK